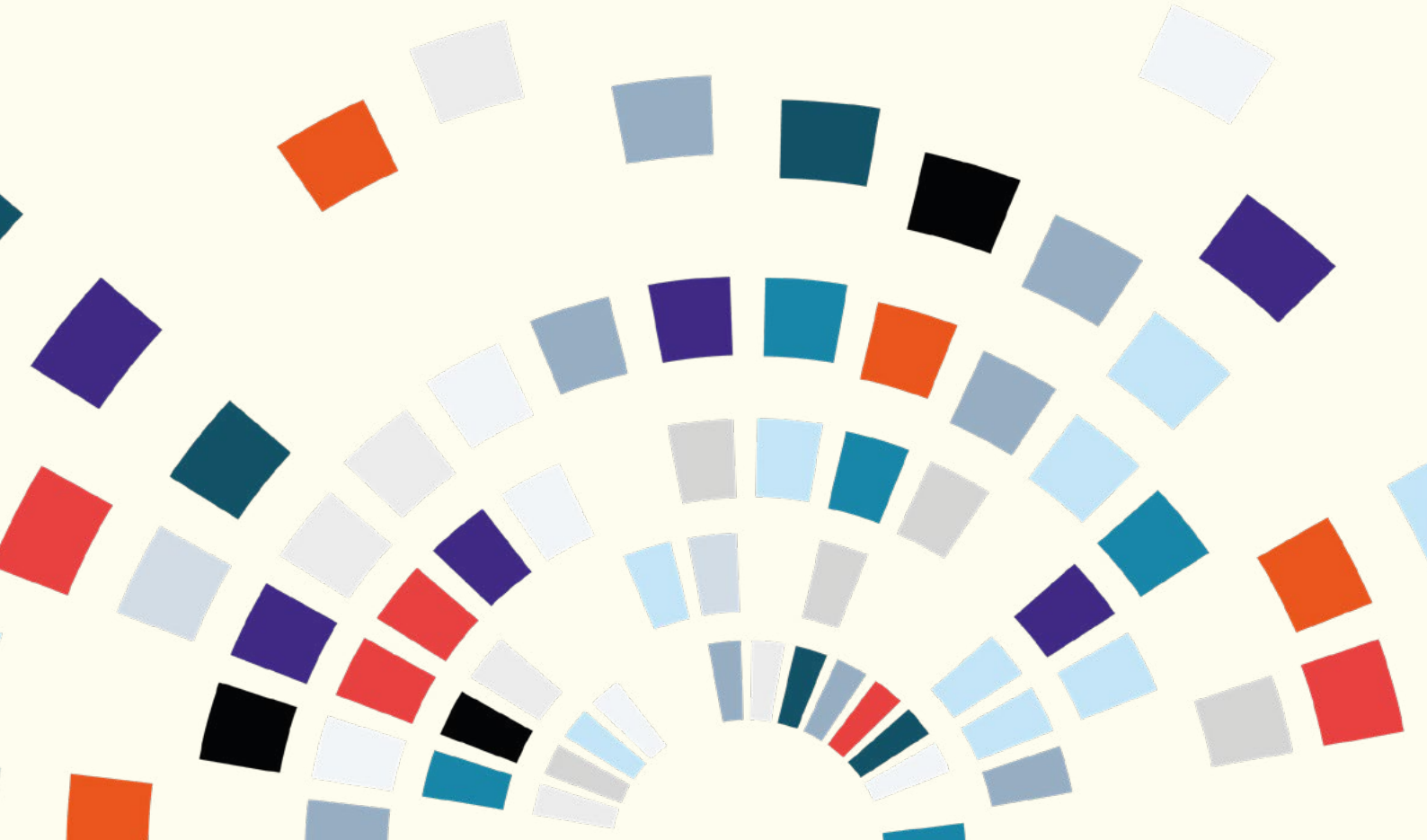

Barış İnşasında Sivil Toplum: Komisyon Çalışmalarına Katılım için Öneriler

Eylül 2025

Barış İnşasında Sivil Toplum: Komisyon Çalışmalarına Katılım için Öneriler

Eylül 2025

Yazarlar

Güley Bor, Nisan Alıcı

Katkıda Bulunanlar

Ruken Ay Adın, Ercan Şen

Tasarım & Uygulama

Volkan Muyan

İletişim

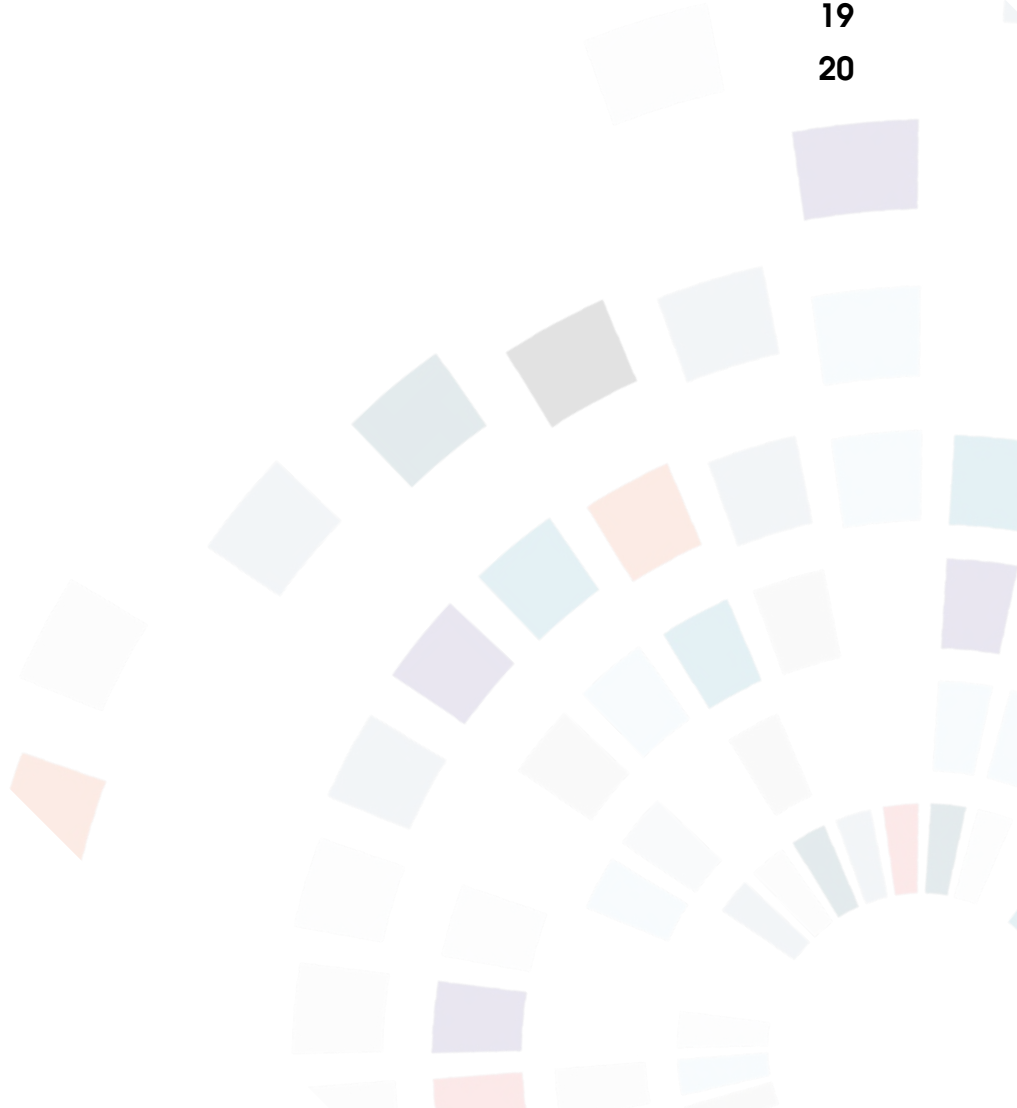
İnsan Hakları Derneği Genel Merkezi
Necatibey Caddesi, No: 82 / 11-12 (6. Kat) Demirtepe/ANKARA
E-Posta: posta@ihd.org.tr
Telefon: 0312 230 35 67-68-69
Faks: 0312 230 17 07

Bu rapor, İnsan Hakları Derneği tarafından Avrupa Birliği'nin finansal desteği ile üretilmiştir. İçeriğinden yalnızca İnsan Hakları Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İçindekiler

I. Giriş	4
II. TBMM'nin Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu	6
III. Komisyon Çalışmalarına Sivil Toplum Katılımı	10
A. Komisyon Çalışmalarına Sivil Toplum Katılımı Neden Önemli?	11
B. Komisyonun Çalışma Usul ve Esasları'nda Sivil Toplum Katılımı	13
C. Komisyon Çalışmalarına Sivil Toplum Katılımının Değerlendirilmesi	14
IV. Sonuç ve Öneriler	19
A. Sonuç	19
B. Öneriler	20

I. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Partîya Karkerên Kurdistanê (PKK, Kürdistan İşçi Partisi) arasında sürmekte olan silahlı çatışmanın demokratik yollarla sona erdirilmesine yönelik Ekim 2024'te kamuoyuna sinyalleri verilen barış süreci hızla ilerliyor. Orta Doğu coğrafyasında çatışma ve istikrarsızlığa ve "iç cepheyi tahkim"¹ hedefine atıfla iktidar ortağı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin devlet adına başlattığı süreç, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın örgüte silah bırakma çağrısı yaptığı 27 Şubat 2025 tarihli Barış ve Demokratik Toplum Çağrısı, PKK'nin örgütün feshi kararıyla sonuçlanan 5-7 Mayıs 2025 tarihli kongresi ve 11 Temmuz 2025'te yaptığı, sivil toplumdan temsilcilerin de PKK tarafından gözlemci sıfatıyla davet edildiği² sembolik silahsızlanma eylemiyle devam etti. Sürecin mecliste demokratik siyaset zemininde sürdürülmesine yönelik olarak başta Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi'nin (DEM Parti) çağrıları üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çatısı altında Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu (Komisyon) kuruldu. 51 üyeden oluşan ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Milletvekili ve TBMM Başkanı Numan Kurtulmuş'un başkanlık ettiği Komisyona biri dışında³ TBMM'de temsil edilen tüm siyasi partiler üye verdi ve Komisyon 5 Ağustos 2025'te çalışmalarına başladı.

TBMM Başkanı Kurtulmuş'un siyasi partilere daveti üzerine belirli süreyle kurulmuş⁴ ve yasal zemini bulunmayan ad hoc⁵ bir komisyon olarak bu yapının odağı ve çalışma usullerine dair soruların yanıtları henüz kesinlik kazanmadı. Sürecin başından beri şeffaflık ve katılım taleplerini dile getiren sivil toplum aktörleri, Komisyonun kurulacağı haberi üzerine Komisyon çalışmalarına sivil toplum katılımını da gündemleştirmeye başladı.⁶ Komisyonun 5 Ağustos 2025 tarihinde kabul ettiği Çalışma Esas ve Usullerinde sivil toplum katılımına yapılan atıfla birlikte, o ana kadar sivil toplum katılımına pek de açık gözükmeyen barış sürecine sivil toplum katılımı için resmi bir yol açılmış oldu.

12 Ağustos 2025 tarihli 3. toplantıda çatışmadan etkilenenlerin ve sivil toplum temsilcilerinin Komisyonda dinlenmesi gündem oldu. Bunun ardından Komisyon, 19-20 Ağustos 2025 tarihli toplantılarında çatışmadan etkilenenler ve yakınları ile STK temsilcilerini dinleyeceğini duyurdu. 19 Ağustos'ta şehit ve gazi kurumları ile Diyarbakır Anneleri, 20 Ağustos'ta Barış Anneleri, Cumartesi Anneleri, ve İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) de dahil olduğu hak ve insani yardım örgütleri temsilcileri Komisyon toplantısına katılarak konuşmalar yaptı. 27 Ağustos 2025'te ise baro temsilcisi hukukçular dinlendi. Önümüzdeki haftalarda ise iş dünyasından temsilcilerin, memur ve işçi sendikalarının ve çatışma çözümü üzerine çalışan uzmanların dinleneceği belirtildi.⁷ Bu raporun hazırlandığı tarih itibarıyla sivil toplum temsilcilerinin ne kadar süreyle daha dinleneceği, dinlenen bilgilerin nasıl

1 Nergis Demirkaya, 'İç cephe'nin şifreleri: Bahçeli ve Erdoğan ne yapmak istiyor?', Gazete Duvar, 04.10.2025, <https://www.gazeteduvar.com.tr/ic-cephenin-sifreleri-bahceli-ve-erdogan-ne-yapmak-istiyor-makale-1725178>.

2 İHD ve DEMOS'un da katıldığı eylemde örgüt, tören günü silah bırakan militanların kimlik bilgileri ve imha edilecek silahların envanterinden oluşan dosyayı İHD, ÖHD ve TİHV heyetlerine teslim etti. İHD ve Özgürlük için Hukukçular Derneği, 11 Temmuz 2025 Silah İmha Töreni Gözlem ve Tespit Raporu, 27.08.2025, <https://www.ihd.org.tr/11-temmuz-2025-silah-imha-toreni-gozlem-ve-tespit-raporu/>.

3 İyi Parti.

4 Komisyon kendi çalışma süresini uzatmaya karar vermediği sürece çalışmalarını 31 Aralık 2025'e kadar tamamlayacaktır (Çalışma Usul ve Esasları, <https://www.tbmm.gov.tr/Milli-Dayanisma-Kardeslik-Demokrasi-Komisyonu/Calisma-Usul-ve-Esaslari>, md. 11(1)).

5 Yalnızca belli bir ihtiyaç veya amaca göre yapılan anlamındaki Latince ifade.

6 166 STK'den 'komisyon' çağrısı: Toplumsal uzlaşi için sivil toplum da katılmalı, Bianet, 31.07.2025, <https://bianet.org/haber/166-stk-den-komisyon-cagrisi-toplumsal-uzlasi-icin-sivil-toplum-da-katilmali-310004>.

7 Numan Kurtulmuş, 6. Toplantı, s. 1 ve 7. Toplantı, s. 22..

kullanılacağı ve takvim gibi detaylar henüz netleşmemiştir.⁸

Komisyonun çalışmalarına dair soru işaretleri devam ederken sivil toplum bu çalışmalara nasıl ve ne şekilde katılacağını belirlemekte zorlanıyor. Süreç tüm belirsizliğine rağmen sürekli dile getirilen bir sürat baskısı altında ilerliyor. 10 yıldır giderek daralan sivil alanda⁹ hareket kabiliyeti azalan ve demokratik mekanizmalara katılımı engellenen pek çok sivil toplum aktörü için ise gelişmelerin hızına ayak uydurmak güç. Bu zorluklara rağmen barış talebini dile getirmekte ısrar eden sivil toplum, Komisyona yönelik izleme ve raporlama faaliyetlerine başladı.¹⁰ Bu kapsamda Komisyonun çalışmalarına sivil toplumun etkili ve anlamlı katılımı gözyle bakan ve yapıcı eleştiri ve önerilerle onurlu barışa giden yolda sivil toplumun rolünü ele alan çalışmalara da ihtiyaç var.

Bu rapor bu ihtiyaçtan hareketle sivil toplumun¹¹ yeni barış sürecinin temel istişare mekanizmalarından biri olarak işlev göreceği anlaşılan Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu'nun çalışmalarına katılımına odaklanıyor. Raporda Komisyonun çalışmalarına dair kuralları, 28 Ağustos 2025 tarihine kadar gerçekleşen toplantıların tutanaklarını¹² ve basına yansıyan detayları inceleyerek sivil toplum katılımına dair hukuki ve siyasi

çerçeveyi ve gelişmeleri analiz ediyoruz. Her ülke deneyiminin biricik olduğunu ve "kopyala yapıştır" formüllerin barış ve geçmişle yüzleşme süreçleri için uygun olmadığını bilmekle birlikte, başka bağlamlardan ilham verici örneklerle kısaca yer veriyoruz. Son olarak, Komisyon çalışmalarına sivil toplum katılımını güçlendirmek için barış sürecine dahil olan tüm siyasi partilere, Komisyona ve sivil topluma yönelik çeşitli öneriler sunuyoruz.

8 DEM Parti Grup Başkanvekili ve Komisyon üyesi Gülistan Kılıç Koçyiğit, 20 Ağustos 2025 tarihli açıklamasında takvimin henüz kesinleşmediğini, ancak Meclis Başkanı Kurtulmuş ile yapılan görüşmeler sonucunda sivil toplumun dinlendiği toplantıların Eylül ortasına kadar sürebileceğini ifade etti. Gülistan Kılıç Koçyiğit: Komisyon Öcalan'ın görüş ve düşünceleri dinlemeli, Mezopotamya Ajansı, 20.08.2025, <https://mezopotamyaajansi35.com/tum-haberler/content/view/284863>.

9 İnsan Hakları Savunucularının Korunması için Gözlemevi (OMCT-FIDH) ve İHD, Türkiye'de Tehlike Altındaki Sivil Toplum: Örgütlenme Özgürlüğü ve Daralan Sivil Alan, 2021, <https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2021/05/OBS-%C4%B0HD-T%C3%BCrkiye%E2%80%99de-Tehlike-Alt%C4%B1ndaki-Sivil-Toplum-%C3%96rg%C3%BCtlenme-%C3%96zg%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC-ve-Daralan-Sivil-Alan.pdf>.

10 Örneğin bkz. İHD, Barışın Toplumsal Birlikte İnşası için Katılımcı Bir Komisyon İstiyoruz!, 08.07.2025, <https://www.ihd.org.tr/barisin-toplumla-birlikte-insasi-icin-katilimci-bir-komisyon-istiyoruz/>; Eleştirel Barış Ağı, Barış, Adalet ve Demokrasi için Ortak Çağrımız, 08.08.2025, <https://www.ihd.org.tr/baris-adalet-ve-demokrasi-icin-ortak-cagrimiz/>; Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) bünyesinde oluşturulan "Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu" ile ilgili Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın (TİHV) görüş ve önerileri, 18.08.2025, <https://tihv.org.tr/basin-aciklamalari/turkiye-buyuk-millet-meclisi-tbmm-bunyesinde-olusturulan-milli-dayanisma-kardeslik-ve-demokrasi-komisyonu-ile-ilgili-turkiye-insan-haklari-vakfinin-tihv-gorus-ve-oneril/>; LGBTİ+ Örgütleri Olarak Barış İçin Sorumluluk Üstleniyoruz: Eşit ve Doğrudan Katılım Şarttır, Kaos GL, GALADER ve HEVİ LGBTİ+, 20.08.2025, <https://kaosgl1.org/haber/komisyona-onerilen-kaos-gl-hevi-ve-galader-den-cagri-baris-icin-sorumluluk-ustleniyoruz>.

11 Sivil toplumu, önceki çalışmalarımızla paralel olarak, yalnızca dernek ve vakıflarla sınırlı olarak değil; toplumsal hareketleri, sivil toplum kuruluşlarını (STK), meslek örgütlerini, sendikaları, ve bağımsız medyayı da kapsayan geniş bir çerçevede ele alıyoruz. Dernek ve vakıflarla sınırlı tespitlerimizde STK ifadesini kullanıyoruz.

12 Tüm tutanaklar TBMM sitesinde açılan ayrı Komisyon sayfasında paylaşıyor (<https://www.tbmm.gov.tr/Milli-Dayanisma-Kardeslik-Demokrasi-Komisyonu/>). 05.08.2025 tarihli toplantı ("1. Toplantı"), <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/TutanakGoster/5242>; 08.08.2025 tarihli toplantı ("2. Toplantı"), <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/TutanakGoster/5241>; 12.08.2025 tarihli toplantı ("3. Toplantı"), <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/TutanakGoster/5240>; 19.08.2025 tarihli toplantı ("4. Toplantı"), <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/TutanakGoster/5243>; 20.08.2025 tarihli toplantı ("5. Toplantı"), <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/TutanakGoster/5244>; 27.08.2025 tarihli toplantı ("6. Toplantı"), <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/TutanakGoster/5245>; 28.08.2025 tarihli toplantı ("7. Toplantı"), <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/TutanakGoster/5246>.

II. TBMM'nin Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu

Parlamentolar, çatışma çözümü süreçlerinde barış inşacısı olarak önemli bir rol üstlenebilir.¹³ Birbirinden farklılaşan ve zaman zaman çatışan görüşlerin temsilciler aracılığıyla kanun yapma süreçlerine yansıtılması, zor konularda konsensüsa giden yolu kolaylaştırabilir. Özellikle Türkiye gibi on yıllara yayılan çatışmalardan etkilenen toplumlarda parlamentoların üstlenebileceği bu rol; içinde yer alan siyasi partilerin çeşitliliğine, parlamentonun etkinliğine ve yürütmeyi denetleme gücüne bağlı olarak değişse de, üzerinde uzlaşılması güç konularda anlaşmaya varmak, toplumun geniş kesimlerini sürece dahil etmek ve onları ikna etmek açısından kilit önemde. Bu fonksiyonları yerine getirebilmesi için çatışma sonrası dönemlerde parlamentoların toplumu ne ölçüde temsil edebildiği de dikkate alınmalı. Çatışma dönemlerinde ya da çatışmaya sebebiyet verecek şekilde tarihsel olarak siyasetten ve karar alma mekanizmalarından dışlanmış grupların parlamentoda yer alması, çatışmanın tekrar etmemesi için önemli faktörlerden biri.¹⁴

Barış anlaşmalarının imzalandığı ve uzun süreli müzakere süreçlerinin yürütüldüğü örneklerde görüldüğü üzere – mevcut haliyle Türkiye bu deneyimlerden oldukça farklılaşıyor – hükümetlerin barış sürecini yasal bir zemine taşıması, barış anlaşmasının imzalanması ve sürecin başarıyla tamamlanması ihtimalini artırır.¹⁵ 2012-2016 yılları arasında gerçekleşen ve Kolombiya ile Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (İspanyolca kısaltmasıyla FARC) arasındaki 50 yıllık savaşı sonlandıran iki taraflı barış anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanan barış müzakereleri bunun dikkat çekici bir örneği. Kolombiya hükümeti, müzakereleri yürütecek tarafları, masaya yatırılacak konuları ve savaşçılara sunulacak güvenceleri belirleyen yönergeleri yasalaştırdı. Sürecin en başında bir anayasa değişikliğiyle FARC ile müzakerelerin içeriğini belirleyen bir yol haritası hazırlandı ve bu yol haritası, müzakereleri mümkün kılacak bir geçiş dönemi adaleti modelini de ortaya koydu.

Parlamentoların barış inşasına ek olarak geçmişle yüzleşme süreçlerinde de önemli bir rolü var. Geçiş dönemi adaletini oluşturan beş temel ayağın -ceza adaleti, onarım, kurumsal reform, hakikat arayışı ve hafıza- her biri için parlamentoların üstlenebileceği roller bulunuyor. Doğrudan yasama fonksiyonuyla ilgili rolüne (örneğin, terörle mücadele kanunlarının ilgası, tazminat kanunu çıkarılması, hakikat komisyonu kurulması ve bunların bütçelendirilmesi gibi) ek olarak parlamentolar, çatışmalı sürece dair farklı fikirlerin temsil edildiği demokratik mekanizmalar olarak kabul edildikleri ölçüde, geçmişle yüzleşme ve yeni bir ortak gelecek inşa etme hedeflerine dair toplumsal rıza üretilmesine de yarayabilir. Örneğin parlamentonun bir yandan cezasızlığı ortadan kaldırmak için gereken

13 Mitchell O'Brien, Rick Stapenhurst, ve Niall Johnston (eds.) (2008) *Parliaments as Peacebuilders in Conflict-Affected Countries*, WBI Learning Resources Series, <https://www.agora-parl.org/sites/default/files/agora-documents/Parliaments%20as%20Peacebuilders%20in%20Conflict-Affected%20Countries.pdf>

14 Anja Osei (2020). Post-conflict democratisation in Sierra Leone: the role of the parliament, *The Journal of Legislative Studies* 27(1), 112-135.

15 Onur Bakiner (2019) Why Do Peace Negotiations Succeed or Fail? Legal Commitment, Transparency, and Inclusion during Peace Negotiations in Colombia (2012-2016) and Turkey (2012-2015), *Negotiation Journal* 35 (4), 471-513.

yasal reformları gerçekleştirirken diğer yandan yürütme üzerindeki denetim yetkisini kullanarak idari kararlarla cezasız bırakılan devlet suçlarına dikkat çekmesi, resmi inkar politikalarından bir dönüşe işaret ederek mağdurların ve toplumun sürece olan güvenini artırabilir. Bazı ülkelerde meclis komisyonları doğrudan hakikat komisyonu işlevi de görür.¹⁶ Bu komisyonlar, inkar edilmiş hakikatlerin ortaya çıkarılmasına hizmet edebilir. Ayrıca çatışmalı geçmişten etkilenenlerin deneyimlerinin dinlenmesi ve kayda geçirilmesi, bir nevi resmi tanınma işlevi görebilir. Komisyonların yapacağı öneriler bağlayıcı olmasa da, meclisin yasama faaliyetleri üzerinde etkili olabilir.

TBMM'nin çatısı altında oluşturulan ve 5 Ağustos 2025'te çalışmalarına başlayan Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu, barış ve çatışma çözümü literatüründe incelenen, hem Türkiye'deki hem de başka bağlamlardaki diğer meclis komisyonlarından farklılaşıyor.¹⁷ Öncelikle bu Komisyon, Meclis İçtüzüğünde tanımlanan ve çalışma usulü belirtilen ihtisas komisyonu veya araştırma komisyonu olarak değil, TBMM Başkanı Numan Kurtulmuş'un meclisteki siyasi partilere gönderdiği bir mektup üzerine, mecliste temsil edilen partilerin katılımıyla kurulan özel bir komisyon.¹⁸ Bu durum, bir yandan

Komisyonun üye sayısı ve çalışma süresi gibi konularda usuli esneklik sağlasa da, ne Komisyonun kendisi ne de üzerine çalıştığı yeni barış süreci -Meclis tarafından onaylanan bir barış anlaşması ve süreç yönergeleri gibi- yasal bir zemine sahip. Özellikle 2013-2015 Çözüm Süreci'nin nasıl sona erdiğine dair hafıza tazeyken, yasal düzenlemelerle somutlaşan bir taahhüdün eksikliği, siyasi iradenin sağlamlığı konusunda güvensizlik yaratıyor. Bu nedenle Komisyonun kendisinin yasal zemine kavuşması, bir barış anlaşmasının ve süren barış müzakerelerine uygulanabilir kuralların oluşturulması ve bunları uygulamaya dair siyasi iradenin olması gerekiyor.¹⁹

Bu Komisyonu farklılaştıran bir diğer unsur ise amacına ve çalışmalarının kapsamına dair belirsizlik olması. Bu belirsizlik Komisyonun ismi tartışmalarına da yansdı; iktidarın güvenlikçi politikalarının yansması olan "terörsüz Türkiye" isminden resmîyette²⁰ vazgeçilse de, Komisyonun adında veya kurallarında barış da geçmiyor. Komisyon ilk toplantısında çalışma usul ve esaslarına ilişkin 12 maddelik bir taslak kabul etti.²¹ Buna göre Komisyonun amacı, "terörün Türkiye'nin gündeminden tamamen çıkartılması, toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi, millî birlik ve kardeşliğimizin pekiştirilmesi, özgürlük, demokrasi ve hukuk

16 Onur Bakiner (2022) Geçiş Dönemi Adaletinin Yokluğunda Resmî Hakikat Arayışı: Türkiye'de Meclis Araştırma Komisyonları, Hafıza Merkezi, <https://hakikatadaletahafiza.org/sites/default/files/2023-01/gecis-donemi-adaletinin-yoklugunda-resmi-hakikat-arayisi-turkiyede-meclis-arastirma-komisyonlari-1.pdf>.

17 TBMM çatısı altında üçü araştırma komisyonu, biri ise daimi komisyonun alt komisyonu olarak faaliyet gösteren ve geçiş dönemi adaletine ilişkin çalışan dört komisyonu hakikat arayışı fonksiyonlarına odaklanarak ve diğer bağlamlardaki benzer parlamento komisyonlarıyla karşılaştırarak inceleyen bir çalışma için bkz. Bakiner, önceki dipnot.

18 Sebepleri üzerine bkz. Gülşen Solaker, TBMM'de çözüm süreci komisyonu nasıl kurulacak?, DW Türkçe, 21.05.2025, <https://www.dw.com/tr/tbmmde-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-s%C3%BCreci-komisyonu-nas%C4%B1-kurulacak/a-72623492>. Komisyon Başkanı Kurtulmuş da bunu "bu Komisyon, ... aslında, nevi şahsına münhasır bir komisyondur, bir istişare komisyonudur ancak siyasi olarak bütün siyasi partilerin yönetimleri tarafından yetkilendirilmiş kuvvetli bir komisyondur," şeklinde ifade etti (1. Toplantı, s. 9).

19 2013-2015 Çözüm Süreci döneminde yasalaşan Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun, süreçte yer alan kişilerin görevleri nedeniyle hukuki, idari veya cezai sorumluluğu doğmayacağını hüküm altına almıştı. MHP Milletvekili Feti Yıldız, Komisyonunda yaptığı konuşmada bu kanunun halen yürürlükte olduğunu ve yeni bir yasal düzenlemeye ihtiyaç olmadığını ifade etmişti (1. Toplantı, s. 18). TBMM'nin 2. Başkanı Bülent Arınç da bu kanunun ilga edilmediğini hatırlatarak, şartlar farklı olduğu için bugün uygulanmasa da bir başlangıç noktası teşkil edebileceğini söyledi (7. Toplantı, s. 5). 2015'ten beri başta Kobani davası olmak üzere çeşitli HDP'li ve Kürt siyasetçilerin Çözüm Sürecindeki faaliyet ve çalışmaları nedeniyle uğradıkları yargı tacizi, yasal düzenlemeleri uygulamaya dair siyasi iradenin önemini ortaya koyuyor.

20 Komisyon toplantı tutanaklarında hem iktidar hem muhalefet partilerinden çok sayıda üye sürece hala terörsüz Türkiye olarak atıf yapıyor. Buna dair itiraz da tutanaklara geçti (Meral Daniş Beştaş (DEM Parti), 3. Toplantı, s. 66).

21 Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu, Çalışma Usul ve Esasları, <https://www.tbmm.gov.tr/Milli-Dayanisma-Kardeslik-Demokrasi-Komisyonu/Calisma-Usul-ve-Esaslari>. Komisyonun 8 Ağustos tarihli toplantısının tutanağında Kurtulmuş çalışma usul ve esaslarının oybirliğiyle kabul edildiğini duyursa da, 12 Ağustos tarihli toplantıda Türkiye İşçi Partisi (TİP) milletvekili Ahmet Şık, hayır ve çekimser oylarının tutanağa işlenmediğini belirtti (3. Toplantı, s. 3).

Cumartesi Anneleri/İnsanları ve Barış Anneleri, 20 Ağustos 2025'te Komisyonunda konuşmalar yaptı. Kaynak: Bianet

devleti alanlarında çalışmalar yapmak.” (md. 2(1)) Bu amaçlar doğrultusunda iki görev yerine getirecek: “ihtiyaç duyulan kanunî düzenlemeleri tespit edip kanun teklifi taslaklarına yönelik çalışmalar yapmak ve kamuoyunun Komisyon çalışmalarına dair bilgilendirilmesini sağlamak.” (md. 2(2))

Komisyonun amaçlarının tam olarak neyi kapsadığına dair tartışmalar ve soru işaretleri toplantı tutanaklarında yer alıyor. Komisyonun kurulmasında kilit rol oynayan AKP ve DEM Partili temsilciler, bu Komisyonun bütün sorunları çözemeyeceğini ifade ediyorlar.²² Komisyonun silahsızlanmanın ötesinde barışı kalıcılaştırmaya yarayacak demokratikleşme adımlarını da gündeme alması gerektiği konusunda iktidar ve muhalefet hemfikir; infaz kanununda düzenleme yapılması gibi bazı adımların öncelikli olduğu anlaşılrsa da bunun kapsamı belirsiz.²³ Muhalefet ayrıca Komisyonun

yeni yasal düzenlemelere ek olarak, halihazırdaki anti-demokratik uygulamaların durdurulması, Anayasa ve kanunların uygulanması, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına uyulması üzerine çalışması gerektiğini savunuyor.²⁴ Komisyon toplantılarına katılan Cumartesi Anneleri ve sivil toplum temsilcileriye Komisyonun bir alt komisyon kurarak hakikat arayışı fonksiyonu da üstlenmesini talep ediyorlar.²⁵

Bu tartışmalar gösteriyor ki PKK'nin silahsızlanma eylemi üzerine kurulan bir Komisyon olarak silahsızlanma (ve bununla bağlantılı olarak gerillaların toplumsal hayata dönüşü için yasal düzenlemeler) Komisyonun gündeminde kesin olarak yer alacak olmakla birlikte, bunun kapsamında ve ötesinde ne gibi çalışmalar yapacağı belli değil ve Komisyon toplantıları devam ederken belirlenmeye

22 Örneğin bkz. Numan Kurtulmuş, 1. Toplantı, s. 11-12; Meral Daniş Beştaş (DEM Parti), 1. Toplantı, s. 30; Gülistan Kılıç Koçyiğit (DEM Parti), 3. Toplantı, s. 21; Kürşad Zorlu (AKP), 3. Toplantı, s. 60.

23 Örneğin bkz. Numan Kurtulmuş, 1. Toplantı, s. 7, 12 ve 3. Toplantı, s. 2; Gülistan Kılıç Koçyiğit (DEM Parti), 1. Toplantı, s. 28; Ahmet Şık (TİP), 1. Toplantı, s. 62; Cüneyt Yüksel (AKP), 3. Toplantı, s. 29; Mehmet Emin Ekmen (DEVA Partisi/YENİ YOL), 3. Toplantı, s. 48; Feti Yıldız (MHP), 3. Toplantı, s. 18-20.

24 Örneğin bkz. Meral Daniş Beştaş (DEM Parti), 1. Toplantı, s. 31; Murat Emir (CHP), 1. Toplantı, s. 37; Ahmet Şık (TİP), 1. Toplantı, s. 60; Okan Konuralp (CHP), 6. Toplantı, s. 17.

25 İkbâl Eren Yarıcı (Cumartesi Anneleri), 5. Toplantı, s. 2; Maside Ocak Kışlakçı (Cumartesi Anneleri), 5. Toplantı, s. 4; Besna Tosun (Cumartesi Anneleri), 5. Toplantı, s. 6; Vetha Aydın Yüksel (İHD), 5. Toplantı, s. 14; Ercan Yılmaz (İHD), 5. Toplantı, s. 16; Mahsum Batı (Tahir Elçi İnsan Hakları Vakfı), 5. Toplantı, s. 20; Erkan Şenses (Tahir Elçi İnsan Hakları Vakfı), 5. Toplantı, s. 21; Abdulkadir Güleç (Diyarbakır Barosu), 6. Toplantı, s. 6.

devam edecek. Komisyon gündemi siyasi partilerin önerileriyle ve toplantıya katılanların salt çoğunluğunun alacağı karar ile belirleneceğinden (md. 5(1) ve 6), Komisyonun amacının sınırlarını pratikte çoğunluk üye belirleyecek. Amaca dair tartışmaların meclis aritmetiği kaskacına sıkıştırılmaması için Komisyonun kuruluşu ve çalışma usul ve esaslarının belirlenmesinde gösterildiği anlaşılan esneklik ve orta yolu bulma çabasının devam etmesi, demokratik diyalog zemini ve barışta kararlı konsensüs ruhunun tesisi gerekiyor.

bölümde ayrıntılandığımız üzere, bunlar sivil toplumun Komisyona katılımını kolaylaştırabilir.

Şüphesiz ki görev süresini uzatmadığı sürece toplam beş ay çalışacak bu Komisyonun gündemleri içerisinde bir önceliklendirme yapması ve çalışma usulleri oluşturması gerekiyor. Bunu yaparken silahsızlanmayı yasal düzenlemelerin ön koşulu olarak görmemesi; silahsızlanma, geçmişle yüzleşme ve demokratikleşmeyi kalıcı barış için elzem, birbiriyle uyumlu ve eş zamanlı programlar olarak ele alması önemli. Demokratikleşmeye ve geçmişle yüzleşmeye dair taleplerin görmezden gelindiği bir Komisyon gündeminin silahsızlanmayı sağlayacak ve devam ettirecek koşulları oluşturamayacağını görmek gerekir. Bu gündemlerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını kolaylaştırmak için Çalışma Usul ve Esaslarında öngörülmemiş olsa da Komisyon kendi takdiriyle usul belirleyerek çeşitli partiler tarafından da önerilen alt komisyon modeliyle çalışabilir.²⁶ 1 Ekim 2025 itibarıyla TBMM'nin yeni yasama yılı başlayacağından Komisyon üyelerinin bu çalışmalara ayırabileceği vakit azalacak. Bunu da gözeterek, gerekli yasal düzenlemelerde uzlaşi sağlandıktan sonra kanun yazımının ihtisas komisyonlarına (örneğin Adalet Komisyonu), uygulamanın kendisinin kanunla kurulan başka komisyonlara devredilmesi (örneğin silahsızlanma komisyonu veya hakikat komisyonu) ve Komisyonun uygulamayı denetlemesi, yeni düzenlemeleri gündeme alabilecek vakit de yaratabilir. Sonraki

26 Cengiz Çiçek (DEM Parti), 1. Toplantı, s. 98; Cüneyt Yüksel (AKP), 1. Toplantı, s. 108; Bülent Kaya (Saadet Partisi/YENİ YOL), 3. Toplantı, s. 18; Gülistan Kılıç Koçyiğit (DEM Parti), 3. Toplantı, s. 23; Murat Bakan (CHP), 3. Toplantı, s. 34; Mustafa Bilici (Gelecek Partisi/YENİ YOL), 3. Toplantı, s. 36; Iskender Bayhan (EMEP), 3. Toplantı, s. 57; Hakkı Saruhan Oluç (DEM Parti), 3. Toplantı, s. 69; Zekeriya Yapıcıoğlu (HÜDAPAR), 3. Toplantı, s. 86.

III. Komisyon Çalışmalarına Sivil Toplum Katılımı

Barış literatürü, sivil toplumun barış süreçlerine katılımının barış süreçlerinin etkililiği, barışın kalıcı ve sürdürülebilir olması ve demokratikleşme açısından önemli olduğunu ortaya koyuyor.²⁷ Sivil toplumun üstlenebileceği roller sürecin aşamalarına göre farklılık gösterse de özellikle müzakere aşamasında izleme, savunuculuk ve kolaylaştırıcılık öne çıkıyor.²⁸

Kuzey İrlanda'da Troubles dönemini sonlandırmak için 1998'de imzalanan Hayırlı Cuma Anlaşması'nda bir Sivil Forum (Civic Forum) kurulması öngörüldü.²⁹ Forum, Kadın Koalisyonu'nun barış süreci boyunca yürüttüğü savunuculuk faaliyetleri sonucunda kabul edildi ve hayata geçti. Forumun amacı, Kuzey İrlanda Meclisi ve Yürütme'si³⁰ nin toplumsal, kültürel ve ekonomik konularda toplumun geniş kesimlerinin düşüncelerinden haberdar edilmesini sağlamaktır. 2000-2002 yılları arasında faaliyet gösteren Sivil Forum'un kapsayıcılığını garanti altına almak için 10 farklı alandan 60 temsilci seçildi. Komisyonlar ve çalışma grupları halinde çalışan Forum birçok konuda rapor üretti ve 12 kez genel kurul toplantısı gerçekleştirdi.

Yürütme'nin devrilmesiyle beraber forum da dağıldı ve tekrar kurulmadı. Bazı siyasetçiler bu forumu kendi güçlerine karşı bir tehdit olarak gördüğü için forumun siyasi etkisi sınırlı kalsa da, Kuzey İrlanda'daki farklı bölgeleri gezen forum, geleneksel olarak siyasi süreçlere dahil olmayan gruplara ulaşmada başarılıydı.³¹ Bu deneyim gösteriyor ki sivil toplumun dahiliyetini sağlayacak mekanizmalar, siyasi konjonktürden en az etkilenecek şekilde yasal zemine kavuşturulmalı.

Türkiye'de ise sivil toplum örgütleri hem siyasi sürecin sert koşulları hem de sivil topluma biçilen rolün kısıtlılığı nedeniyle meclis komisyonlarına katılımda zorluklar yaşadı.³² Buna rağmen sivil toplumun hazırladığı raporlar ve tuttuğu arşivler TBMM kayıtlarında kendine yer bulabildi. Daha önce Anayasa Uzlaşma Komisyonu, Çözüm Komisyonu gibi bu raporda incelediğimiz Komisyondan farklı yetki ve amaçlarla kurulmuş olan, fakat benzer şekilde Türkiye'nin en çetrefilli ve üzerinde uzlaşılması zor konularından bazılarını ele almış olan meclis komisyonlarına sivil toplum bir biçimde katılmış ve taleplerini iletmisti. Her iki komisyon da siyasi sürecin tıkanması sonucu somut sonuçlar alamamış olsa da hem bu komisyonlardan hem de 2013-2015 Çözüm Sürecinden çıkarılacak dersler mevcut sürece ışık tutabilir.³³

Sivil toplum bileşenleri, Çözüm Sürecini değerlendirirken sivil toplumun en büyük eksikliklerinden birinin barış sürecinde aktif rol oynamaya hazır olmaması ve yeterince donanımlı olmamasını gösteriyor.³⁴ Bu nedenle barış süreci siyasi aktörler

27 Thania Paffenholz (2014) Civil society and peace negotiations: beyond the inclusion-exclusion dichotomy, *Negotiation Journal* 30(1), 69-92; Desirée Nilsson (2012) Anchoring the Peace: Civil Society Actors in Peace Accords and Durable Peace, *International Interactions* 38(2), 243-266.

28 Catherine Barnes (2005) Weaving the web: Civil-society roles in working with conflict and building peace, *People building peace II: Successful stories of civil society* (P van Tongeren ed.) içinde.

29 Paul Nolan ve Robin Wilson (2015) Dialogue and engagement: lessons from the Northern Ireland Civic Forum, Joseph Rowntree Charitable Trust, https://cain.ulster.ac.uk/othelem/organ/jrct/Nolan_Wilson_2015_JRCT.pdf.

30 Yürütme (Northern Ireland Executive) ile kastedilen Kuzey İrlanda'daki bölgesel hükümettir.

31 Ray McCaffrey (2013) The Civic Forum – Research Paper, Northern Ireland Assembly, https://www.niassembly.gov.uk/globalassets/documents/raise/publications/2013/assembly_exec_review/10913.pdf.

32 Bakiner, dn. 16.

33 Barış Vakfı, 2013-2015 Çözüm Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları, 2017, https://barisvakfi.org/2017_turkce_rapor.pdf.

34 Nisan Alıcı (2025) Transitional Justice and the Kurdish Conflict: A Grassroots Approach, Routledge.

tarafından sonlandırıldığında sürecin devamı için ısrar eden toplumsal grupların sesi güçlü çıkamamıştı. Sivil toplum bu içgörü ve özeleştiriden hareketle Komisyon sürecini daha etkili şekilde kullanabilir. Bu aynı zamanda süreç başladığından beri dile getirilen “tepeden inme bir süreç” eleştirisine karşı tabandan katılımın önünü açmış olur.

A. Komisyon Çalışmalarına Sivil Toplum Katılımı Neden Önemli?

Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun çalışmalarına sivil toplum katılımı, komisyonun amaçlara uygun şekilde görevlerini yerine getirmesini mümkün kılabilir ve kolaylaştırabilir. Komisyonun Çalışma Usul ve Esaslarında belirtilen “toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi” veya “özgürlük, demokrasi ve hukuk devleti alanlarında çalışmalar yapmak” gibi amaçlara ancak sivil toplumun on yıllardır biriktirdiği deneyim ve uzmanlıktan faydalanarak ulaşılabilir. Bunun sebebi, en başta devletin kaydını tutmadığı, cezasızlık zırhı ile kuşattığı ve inkar ettiği insan hakları ihlallerinin sivil toplum tarafından tutulan arşivlerine ihtiyaç olması. Sivil toplum çatışmanın ve sistematik insan hakları ihlallerinin boyut ve kapsamının tespit edilebilmesi, sorumluların açığa çıkarılması ve adalete dair politika önerilerinin geliştirilmesi üzerine katkıda bulunabilir, kanun teklifi taslaklarına dair çalışmalara uzmanlık ve deneyiminden doğru katkı sağlayabilir.

Örneğin 2007 yılında kurulan Diyarbakır Cezaevi Gerçeklerini Araştırma ve Adalet Komisyonu, siyasi süreçlerin sertliğine ve resmi bir kanal açılmamasına rağmen sivil toplumun hakikat ve adalet mücadelesinde nasıl bir rol oynayabildiğini gösterdi.³⁵ Bu gayriresmi hakikat komisyonu, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi’nde işkence görmüş 516 kişiyle yaptığı sözlü tarih çalışması sonucunda savcılığa suç duyurusunda bulunarak bir yargısal sürecin başlatılmasını

sağlamış ve Meclis’te araştırma komisyonu kurulmasına vesile olmuştu. Yargı süreci zamanaşımı gerekçesiyle sonuçsuz kalmış, dolayısıyla cezasızlık devam etmiş ve araştırma komisyonu da o dönemki siyasi konjonktürün el vermediği gerekçesiyle raporunu toplumla paylaşmamış, Meclis arşivlerinde tutmuştu. Sivil toplumun şu anda Meclis’le kurduğu/kuracağı ilişkide böylesi geçmiş deneyimleri de akılda tutarak, hakikate dair hazırlanan rapor ve çalışmaların bulgularının hemen paylaşılmasını talep etmesi önemli.

Buna ek olarak toplumsal cinsiyet, ekoloji, yoksulluk, eşitsizlikler gibi farklı gündemleri olan sivil toplum bileşenlerinin uzmanlıklarını ve taleplerini Komisyona iletmesi silahsızlanma gibi acil gündemlerin ötesine geçerek barış süreciyle çatışmanın altında yatan yapısal eşitsizliklerin ilişkisini kurmayı sağlar. Ülkenin gündelik insan hakları ve demokrasi gündemleriyle Komisyonda yürütülen tartışmaların arasındaki kopukluk bu sayede giderilebilir ve barış ile demokratikleşme birbirinin ön şartı yapılmadan, eş zamanlı dengeli adımlar atılabilir.

Sivil toplum barışın toplumsallaşması için de önemli bir rol oynayabilir. Çatışmadan en çok etkilenenler, mağdurlar ve hayatta kalanlar sıklıkla ya sivil toplumun içinde yer alıyor ya da çeşitli hak örgütleriyle birlikte çalışıyor. Komisyonun amaçlarına ulaşabilmesi ve barışın toplumsallaşması ve kalıcı olması için bu grupların talep ve isteklerinin yasa yapımı sürecine dahil edilmesi elzem. Böylelikle barış sürecinin tepeden inme bir şekilde ilerlememesi ve tabandan gelen talepleri yansıtmayı sağlanabilir. Sivil toplum barış, geçmişle yüzleşme veya demokratikleşme alanındaki kanun teklifi taslakları için politika önerilerini katılımcı yöntemlerle geliştirirken çeşitli grupların barış sürecine dair detayları öğrenmesini ve süreci takip etmesini teşvik edebilir.

Filipinler örneği, sivil toplumun barış süreçlerine katılımına dair yenilikçi bir model ortaya koyuyor. Hükümet ile Moro İslami Kurtuluş Cephesi (İngilizce kısaltması MILF) arasındaki, 1997’de başlayıp iniş çıkışlarla devam eden ve 2014’te barış anlaşmasıyla sonuçlanan müzakereler kapsamında 2009 yılında hibrit bir Uluslararası Temas Grubu (International Contact Group) kuruldu. Türkiye’nin de içinde yer aldığı bu grupta Japonya ve Suudi Arabistan’ın yanı sıra dört uluslararası STK bulunuyordu. Bu mekanizma, sivil toplumun diplomatlarla kalıcı ve resmî bir zeminde birlikte çalıştığı ilk örnek olarak öne çıktı.³⁶

Uluslararası STK’ların temel görevleri; taraflar arasında müzakereleri kolaylaştırmak, yerel ortaklarla uluslararası aktörler arasında köprü olmak, teknik destek sağlamak ve barış savunuculuğu için iletişimi güçlendirmektir.³⁷ Aynı zamanda yerel STK’ların taleplerini Temas Grubu’na iletiyor, yerel aktörlerle çalışarak toplumlar arası diyalogu artırmaya çalışıyor ve teknik ile finansal destek sunuyorlardı. Ayrıca uluslararası barış deneyimlerinden dersler çıkarmak amacıyla farklı ülkelerden uzmanları Filipinler’deki sivil toplum ve akademi temsilcileriyle bir araya getirdiler.

Her ne kadar Uluslararası Temas Grubu sadece uluslararası STK’ları bünyesine almış olsa da, bu STK’lar yereldeki kurumlarla yakın işbirliği içinde çalıştı. Bu deneyim, hibrit mekanizmaların uzun süren ve karmaşık çatışmalarda etkili olabileceğini gösterdi.³⁸ Aynı yöntem, yerel STK’lara da uyarlanabilir ve sivil toplum ile müzakerelere destek veren diğer aktörlerin ortak çalışmasını sağlayacak yeni mekanizmaların kurulmasına zemin hazırlayabilir.

Daha geniş toplumlarla iletişimi içeren diğer tüm çalışmalarında (örneğin etkinlikler, dijital içerikler, yayınlar) gerek çatışmadan etkilenenleri gerek sürece şüpheyle yaklaşanları bilgilendirerek görüşlerini paylaşabilecekleri platformlar oluşturabilir. Bunlar diyalog zeminini güçlendirerek barışla amaçlanan değerlere hizmet edeceği gibi, Komisyonun kamuoyunu bilgilendirme görevini kolaylaştırabilir. Komisyonun çalışma prensipleri, alınacak kararlar, kurulacak olası alt komisyonlar ve yasa önerilerinin arka planı ile gerekçeleri konusunda sivil toplum bileşenleri, temsil ettikleri ve temas halinde oldukları kitleleri bilgilendirebilir. Üzerinde ortaklaşmanın zor olduğu konularda farklı toplumsal kesimlerin ikna edilmesi, böylelikle Komisyonun kararlarının toplumda karşılık bulması ve genel olarak barış sürecinin

8 Temmuz 2025’te Barışa İhtiyacım Var Kadın İnisiyatifi tarafından yapılan çağrı üzerine TBMM önünde toplanan kadınlar, meclisi göreve çağırıldı.

36 Conciliation Resources, International Contact Group on Mindanao, <https://www.c-r.org/our-work-in-action/international-contact-group-mindanao>.

37 Democratic Progress Institute, Briefing: International Contact Group for the Southern Philippines Peace Process, 2014, <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2014/09/Brief-International-Contact-Group-Philippines.pdf>.

38 Conciliation Resources, Innovation in mediation support: The International Contact Group in Mindanao, https://rc-services-assets.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/PracticePaper_MindanaoICG_ConciliationResources_0.pdf.

meşruiyetinin sağlanması açısından, sivil toplumun Komisyonla yakın teması etkili bir iletişim kanalı işlevi görebilir.

Sivil toplumun Komisyon çalışmalarına katılımının sağlanması aynı zamanda ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü hakları gibi haklarla da sıkı sıkıya bağlı olan katılım hakkı için iyi bir örnek teşkil edebilir. Türkiye’de bağımsız sivil toplumun demokratik karar alma süreçlerine katılımı uzun yıllardır kısıtlanıyor;³⁹ hükümet destekli bazı STK’ların görünürlüğü desteklenirken, eleştirel örgütlere çoğunlukla tamamen kapalı süreçler yürütülüyor.⁴⁰ Komisyonun demokratikleşmeyi ne denli gündemine alacağına dair tartışmalar sürerken, gündemleri kadar çalışma usullerinin de demokratikleşme üzerinde bir etkisi olabileceği unutulmamalı.

B. Komisyonun Çalışma Usul ve Esasları’nda Sivil Toplum Katılımı

Komisyonun Çalışma Usul ve Esaslarında sivil toplum katılımını öngören veya mümkün kılan çeşitli hükümler de bulunuyor. Öncelikle Komisyonun kanun teklifi taslaklarına yönelik çalışmaları kapsamında yeterli sayıda “Yasama Uzmanı” görevlendireceğini belirtiyor (md 8(1)) . Aynı hükme göre uzmanlar diğer kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarından da belirlenebilir. Bu hüküm, sivil toplumun barış konusundaki yasama çalışmalarının hazırlık aşamasına katılımı için resmi bir yol sunuyor. Buna ek olarak Komisyon toplantılarına siyasi partilerin önerileri de dikkate alınarak belirlenen gündem doğrultusunda davet edilen kamu kurum ve kuruluşlarından, üniversitelerden, sivil toplum kuruluşlarından temsilciler ve ilgili kişilerin katılabileceğini öngörüyor (md. 9(1)). Toplantılara katılanların paylaştığı

bilgi ve görüşlerin nasıl kullanılacağına dair bir hüküm bulunmasa da Komisyon tutanaklarına çatışmadan etkilenenlerin ve mağdurların beyanlarının geçirilmesi, ihlallerin ve taleplerin resmi hafızada kaydedilmesi ve tanınma açısından önemli. Sivil toplum temsilcilerinin de aynı şekilde tutanağa geçen sözlü ve Komisyona sundukları yazılı beyanlarının Komisyon çalışmalarında dikkate alınması, etkili ve anlamlı katılım için gerekli.⁴¹

Doğrudan sivil toplum katılımını öngören bu iki maddeye ek olarak bazı usuli hükümler de bunu kolaylaştırabilir. Toplantının gündemi siyasi partilerden gelen öneriler de dikkate alınarak belirlenecek (md. 5(1)), yani sivil toplumun sürece katılımına dair gündem önerileri sunulabilir. Komisyon aksine karar vermediği sürece toplantılar açık olarak yapılacak ve tutanaklar kamuoyuyla paylaşılacak, bu toplantılar da yine aksi kararlaştırılmadıkça yazılı basına açık olacak (md. 5(2) ve 7(1)).⁴² Bu sayede sivil toplum Komisyon çalışmalarını tutanaklardan izleyebilecek ve değerlendirebilecek.

Sivil toplumdan uzmanların “görevlendirilebileceği” şeklindeki emredici olmayan dil, sivil toplum katılımı konusunda siyasi iradenin önemini altını çiziyor. Sivil toplum katılımına ilişkin kararların toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile alınacağı dikkate alındığında, bu konunun yalnızca muhalefet partilerinin gündemi olması yetersiz. Komisyon çalışmalarının çeşitli aşamalarında sivil toplumun katkısının nasıl dahil edilebileceği üzerine partiler arası bir konsensüs olmalı. 19 Ağustos 2025 tarihli 4. toplantı ile sivil toplumdan bazı aktörler dinlenmeye başladı ve 20 Ağustos 2025’teki 5. toplantı ile 27 Ağustos 2025’teki 6. toplantıda bu devam etti. Bu olumlu bir başlangıç olsa da tek seferlik, göstermelik bir katılım değil, sürecin devamında da anlamlı ve etkili katılım için usuli şartlar

39 Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM), Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri: Örgütlenme Özgürlüğü ve Katılım Hakkı, Bölüm II: Katılım Hakkı, 2023, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2024-01/sto-rapor2-web.pdf>.

40 Elifcan Çelebi (2022) How do women's GONGOS influence policymaking processes in Turkey?, Journal of Civil Society 18(3), 326-348.

41 Bunu sonraki bölümde tartışıyoruz.

42 Komisyonun yaptığı ilk 7 toplantının yalnızca biri, 2. toplantı, kapalı olarak gerçekleştirildi ve tutanak yayınlanmadı. Bunun gerekçesi olarak güvenlik ve istihbarat yetkililerinin sunum yapması gösterildi.

sağlanmalı. Sonraki bölümde, Komisyonun 28 Ağustos 2025'teki 7. toplantısına kadar toplantı tutanaklarını inceleyerek sivil toplum katılımını güçlendirmeye dair bazı değerlendirmelerde bulunuyoruz.

C. Komisyon Çalışmalarına Sivil Toplum Katılımının Değerlendirilmesi

Komisyonun çalışmaya başladığı 5 Ağustos 2025'ten bu yana, sivil toplumun doğrudan Komisyonun çalışmalarına katıldığı ve kamuoyuna yansıyan örnekler 19, 20 ve 27 Ağustos 2025 tarihli toplantılar ile sınırlı. 19 Ağustos 2025 tarihli 4. toplantının ilk oturumunda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Mahinur Özdemir Göktaş'ın sunumunun ardından Türkiye Harp Malulü Gaziler, Şehit Dul ve Yetimleri Derneği, Türkiye Gaziler ve Şehit Aileleri Vakfı, Türkiye Şehit Yakınları ve Gaziler Dayanışma Vakfı, Emniyet Teşkilatı Vazife Malulü ve Şehit Aileleri Vakfı, ikinci oturumda ise Diyarbakır Anneleri dinlendi. 20 Ağustos 2025 tarihli 5. toplantının ilk oturumunda Cumartesi Anneleri ve Barış Anneleri, ikinci oturumunda da İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı (İHH), İnsan Hakları Derneği (İHD), İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER) ve Tahir Elçi İnsan Hakları Vakfı dinlendi. 27 Ağustos 2025 tarihli toplantıda ise Türkiye Barolar Birliği, bölge baroları ve bazı diğer baroların başkanları dinlendi.⁴³ Komisyonun 4. toplantı itibarıyla sivil toplum katılımını gündemine alması olumlu olsa da, sivil toplum katılımının göstermelik değil, etkili ve anlamlı olması açısından belli aralıklarla değerlendirilmesi, sürecin devamında iyileştirmeler yapılabilmesi açısından gerekli.

3. toplantı tutanakları ve basına yansıyan bilgiler uyarınca çatışmadan etkilenenler

ve yakınlarının oluşturduğu örgütlenmeler, toplumsal hareketler, hak örgütleri, sendikalar ve meslek örgütleri gibi çeşitli sivil toplum aktörleri ve çoğu akademisyen olan uzmanların isimleri listeler halinde çeşitli partiler tarafından Komisyon başkanlığına sunuldu. Farklı partilerden Komisyon üyeleri davet edilmesini önerdikleri bazı kurum ve kişileri toplantı esnasında ismen belirtti, gerisini de yazılı olarak Komisyona iletti. Toplantıda bu listelerden ortak bir liste oluşturma çalışması yapılmadı; TBMM Başkanı Kurtulmuş, toplantıyı kapatırken 19 Ağustos'ta kimlerin dinleneceğini duyurdu. DEM Parti'nin sonradan yaptığı açıklamaya göre dinlenecek kurum ve örgütler Komisyona katılan siyasi partilerin mutabakatıyla belirlendi.⁴⁴ Ancak grubu olmayan partilerin bu karar alma süreçlerinde yer alamadığı ve kimin nasıl seçildiğine dair bilgi sahibi olmadıkları da sonraki toplantılarda ifade edildi.⁴⁵ Sivil toplumdan temsilcilerin partiler arası konsensüs ile belirlenmesi bu katılımın Komisyon üyelerinin de gözünde meşruiyetini artırır. Hangi kurum ve kişilerin neden seçildiğine dair bilgi paylaşılması diğer sivil toplum aktörlerinin de Komisyona dair mükerrer değil, tamamlayıcı çalışmalar yapmasını kolaylaştırabilir.

Şeffaflık aynı zamanda bağımsız sivil toplum aktörlerinin temsiliyeti açısından da önem taşıyor. 19 ve 20 Ağustos oturumlarına davet edilen STK'ların bazılarının doğrudan kanunla kurulmuş veya hükümetin açık desteğiyle faaliyet gösteriyor olduğu düşünülünce, Komisyona yapılan bazı konuşmaların iktidar diliyle yapılması şaşırtıcı değil.⁴⁶ 27 Ağustos oturumunda dinlenen barolardan ikisi, 2020 yılında baroların ve uluslararası hukuk örgütlenmelerinin güçlü itirazlarına⁴⁷ rağmen geçirilen

43 Ankara 2 No'lu Barosu, Bingöl Barosu, Diyarbakır Barosu, Hatay Barosu, İstanbul 2 No'lu Barosu, Malatya Barosu, Mardin Barosu, Mersin Barosu, Sivas Barosu, Van Barosu.

44 DEM Parti'nin komisyon üyelerinden açıklama, Mezopotamya Ajansı, 21.08.2025, <https://mezopotamyaajansi35.com/tum-haberler/content/view/284951>.

45 Ahmet Şık (TİP), 6. Toplantı, s. 18; İskender Bayhan (EMEP), 6. Toplantı, s. 21

46 Örneğin, bkz. Gökhan Ağdemir (Ankara 2 No'lu Barosu), 6. Toplantı, s. 4. Emniyet Teşkilatı Vazife Malulü ve Şehit Aileleri Vakfı Başkanı Abdurrahman Yılmaz'ın konuşmasındaki iki paragraf, 3. toplantıda MHP milletvekili Halil Öztürk ve AKP milletvekili Radiye Sezer Katircioğlu'nun konuşmalarıyla neredeyse tamamen aynı. Krş. 4. Toplantı s. 12-13; 3. Toplantı s. 37, 87.

47 Türkiye Barolar Birliği, Çoklu Baro, Tek Devlet İlkesine, Halkın Hak Arama Özgürlüğüne ve Avukatlığın Bağımsızlığına Aykırıdır: Çoklu Baroya Hayır, 02.07.2020, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/coklu-baro-tek-devlet-ilkesine-halkin-hak-arama-ozgurlugune-ve-avukatligin-bagimsizligina-aykiridi-81353>; "Çoklu baro böl-ve-yönet

“çoklu baro” düzenlemesi sonucu kurulan ve meşruiyeti, bağımsızlığı ve temsiliyeti tartışmalı olan 2 numaralı barolar. İnsan hakları ihlallerine karşı güçlü ses çıkaran -ve bu nedenle yargı tacizine de maruz kalan⁴⁸- baroların davet edilmemesi veya toplantıya az vakit kala davet edilmeleri,⁴⁹ bu meslek örgütlerinin temsiliyetinin istenmediği mesajını veriyor.⁵⁰ Daralan (hatta kapanan) sivil alandan ağır şekilde etkilenmesine rağmen mücadeleye devam eden bağımsız sivil toplum aktörlerinin de Komisyonunda sesinin duyulması ve önerilerinin dikkate alınması gerekiyor. Bu, aynı zamanda sivil alanın biraz rahatlamasına, demokratikleşme tartışmalarının da daha çoğulcu yöntemlerle yapılmasına imkan tanıyabilecek bir fırsat penceresi açabilir. Komisyonunda farklı görüşlerin dile getirilebilmesine ve diyalog zemininin muhafaza edilmesine dair Meclis Başkanı Kurtulmuş’un hatırlatmaları da dikkate alındığında,⁵¹ sivil toplumun katkılarının hükümetin örgütlenme ve ifade özgürlüklerine yönelik baskıları devam ederken etkili ve anlamlı olamayacağı aşikar.

Çatışmadan etkilenenlerin ve sivil toplumun Komisyon çalışmalarına katılımı şimdiye kadar “dinlenme” gibi Komisyonun herhangi bir taahhüt altına girmeden her tür takdir yetkisine sahip alıcı konumunda olduğu bir usule sıkıştırıldı. Komisyon Başkanı Kurtulmuş, Barış Annesi Nezahat Teke’nin Kürtçe konuşmasına

müsaade etmedi ve Barış Annesi Türkiye Bozkurt’un konuşmasında geçen Kürtçe kelimeler tutanaklara “Bu bölümde hatip tarafından Türkçe olmayan bir kelime ifade edildi.” dipnotuyla geçirildi.⁵² Sivil toplum temsilcilerine (en azından İHD ve Türkiye Barolar Birliğine) hangi konuda görüşlerine başvurulduğuna ilişkin bir gündem veya soru listesi vermedi.⁵³ Komisyon üyelerinin çatışmadan etkilenenlere ve 19-20 Ağustos oturumlarında dinlenen STK temsilcilerine soru sormalarına imkan tanınmadı.⁵⁴ Baro temsilcilerinin katıldığı 17 Ağustos toplantısında bir Komisyon üyesi, bir baro başkanının konuşmasında geçen bir bilgiye katılmadığını ifade etti.⁵⁵ Buna dair daha önce dinlenen kimsenin sözü üzerine söz alınmadığına dair usuli itiraz getirildi,⁵⁶ başka üyeler de bu uygulamaya katılmadıklarını, toplantılara katılanlarla diyalog kurulması gerektiğini belirtti.⁵⁷

Çatışmadan etkilenenlere herhangi bir soru sorulmamasının veya bu konuşmalar üzerine söz alınmamasının sebebi katıldıkları toplantılarda kendilerini rahatsız hissetmemeleri yönünde gösterilen bir hassasiyet olarak değerlendirilirse bu uygulama yerinde. Ancak sivil toplum temsilcilerine -6. toplantıda olduğu gibi temsilcilerin söylediğine itiraz ederek değil, diyalogu teşvik eden bir biçimde- soru sorulması Komisyon çalışmaları için çok daha faydalı olurdu. Daha önce bazı katılanlar Komisyona ayrıca yazılı raporlar da sundu;⁵⁸ TBMM Başkanı Kurtulmuş,

taktiği”, Bianet, 09.07.2020, <https://bianet.org/haber/coklu-baro-bol-ve-yonet-taktigi-227145>.

48 Mahkeme, Baro yönetimini görevden aldı, Bianet, 21.03.2025, <https://bianet.org/haber/mahkeme-baro-yonetimini-gorevden-aldi-305662>; Hukukun üzerine SiHA gölgesi: İstanbul Barosu yargılanıyor, Bianet, 28.05.2025, <https://bianet.org/haber/hukukun-uzerine-siha-golgesi-istanbul-barosu-yargilaniyor-307852>; Avukat Fırat Epözdemir tahliye oldu, Agos, 29.05.2025, <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/33751/avukat-firat-epozdemir-tahliye-oldu>.

49 Ceren Bala Teke, İstanbul Barosu komisyona ‘telefon’ ile davet edildi, resmi davet gelmedi; Kabloğlu’ndan tepki: Baro ciddiyetiyle bağdaşmayacağından reddettim; tabii ki Terörsüz Türkiye ama önce hukuk!, T24, 27.08.2025, <https://t24.com.tr/haber/istanbul-barosu-komisyona-telefon-ile-davet-edildi-resmi-davet-gelmedi-kaboglu-ndan-tepki-baro-ciddiyetiyle-bagdasamayacigindan-reddettim-tabii-ki-terorsuz-turkiye-ama-once-hukuk.1258026>.

50 Buna yönelik itirazların toplantıda dile getirilmesini müteakip Numan Kurtulmuş, İstanbul Barosu’nun diğer barolarla aynı usulde çağrıldığını belirtti (6. Toplantı, s. 30).

51 Örneğin bkz. 3. Toplantı, s. 6.

52 5. Toplantı, s. 7, 9.

53 Erinc Sağkan (TBB), 6. Toplantı, s. 2.

54 Numan Kurtulmuş, 4. Toplantı, s. 2.

55 Burhan Kayatürk (AKP), 6. Toplantı, s. 17.

56 Gülistan Kılıç Koçyiğit (DEM Parti), 6. Toplantı, s. 17-18.

57 Ahmet Şık (TİP), 6. Toplantı, s. 18; Gökçe Gökçen (CHP), 6. Toplantı, s. 25.

58 Cumartesi Anneleri/İnsanları, Cumartesi Anneleri/İnsanları’nın Bilgi, Görüş, Öneri ve Talepleri, 20.08.2025, <https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2025/08/>

toplantı sırasında -özellikle 2 numaralı baro başkanlarının yaptığı ve içerik olarak Komisyona faydası olmayacağı açıkça anlaşılan konuşmaların ardından- baro temsilcilerinden yasal düzenlemelere dair detaylı görüşlerini Komisyona yazılı olarak da iletmelerini istedi.⁵⁹ Ancak yazılı katkıların da kim tarafından ve nasıl değerlendirileceği belli değil. Bu şartlar altında bu toplantıların sivil toplumun şekli katılımının ötesinde, esaslı katılıma imkan verdiğini söylemek zor.

19-20-27 Ağustos toplantılarının bir başlangıç olduğu düşünüldüğünde, buradaki asli amaç (tutanaklarda da sık sık bahsedildiği üzere) barışa dair toplumsal rıza oluşturma olabilir; bu sayede toplumun çeşitli kesimlerine onları temsil eden örgütlenmelerin ve taleplerinin Komisyonda dikkate alındığı mesajı verilerek sürece dair güven oluşturmaya hedefleniyor olabilir. Ancak çatışmadan etkilenenlerin anadilleri Kürtçe olarak kendilerini ifade etmelerinin engellenmesi, çatışmanın altında yatan eşitsizlikleri yeniden üreterek Komisyonun meşruiyetini ve sürecin doğrudan muhatabı olanların gözünde Komisyona duyulan güveni sarsıyor.⁶⁰ Buna ek olarak etkili ve anlamlı katılım için tek taraflı bir dinleme yeterli değil. Çatışmadan etkilenenlerin ve sivil toplumun katılımına imkan verecek düzeyde şeffaflık, somut politika önerilerinin sunulabileceği mekanizmalar ve bu önerilerin değerlendirilmesine adanmış usullere ihtiyaç var. Örneğin, yasa teklifi tasarılarına dair çalışmalar kapsamında bir taslak hazırlanacaksa, bu taslaktan sorumlu Komisyon üyeleri taslağı hazırlarken ilgili alanda çalışan örgütlerden görüş almalı ve taslağı paylaşarak metin lafzı üzerine önerileri dikkate almalı. Bu, Komisyonun tüm çalışmalarına "sivil toplum buna nereden, nasıl katılır?" gözüyle bakmayı gerektiriyor.

Bunun için öncelikle yukarıda "I. TBMM'nin Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi

Komisyonu" başlığında tartıştığımız üzere Komisyonun çalışma şeklini netleştirmesi gerekiyor. Sivil toplumdan herkesi Komisyonun tüm üyelerinin dinlemesi gerekli olmadığı gibi, Komisyonun çalışma süresi ve Genel Kurul çalışmaları dikkate alındığında bunun için yeterli vakit de yok.⁶¹ Bunun için alt komisyon modelinin uygulanması çalışmaları kolaylaştırabilir. Sivil toplumun Komisyon çalışmalarına etkili ve anlamlı katılımı için sivil toplumdan temsilcilerin de katkıları doğrultusunda tüm çalışmaları kesen bir "Sivil Toplum Alt Komisyonu" kurulması ve bu alt komisyonun çalışmalara sivil toplum katılımı açısından görüş ve önerilerini sunması etkili bir mekanizma olabilir. Sivil Toplum Alt Komisyonu kurulması aynı zamanda Komisyonun iş yükünün yönetilmesine de yardımcı olur. İlgili yasa teklifi tasarısına dair çalışan üyeler, o alanda çalışan ve Sivil Toplum Alt Komisyonu önerileriyle belirlenen sivil toplum temsilcileriyle toplantılar yapabilir. Buna ek olarak, sürece toplantı aracılığıyla katılmaya fırsat bulamayan örgütler için yazılı katkı sunabilecekleri mekanizmalar yaratılabilir.

Çatışmadan etkilenenlerin hakikat ve adalet talepleri dikkate alındığında sivil toplumun katkısının en kritik olacağı alanlardan biri geçmişle yüzleşme olacak. Komisyonun çalışma süresi ve ele almaya çalıştığı konuların büyüklüğü, hakikat arayışı konusunda önceki meclis komisyonları kadar dahi etkili olamayacağını düşündürüyor. Hakikat, adalet, onarım ve hafızaya dair düzenlemelerin tartışılacağı bir Geçmişle Yüzleşme Alt Komisyonunun kurulması ve bu alt komisyonun çatışmadan etkilenenler ve sivil toplumdan temsilcilerin de bulunduğu bir Danışma Kuruluyla birlikte çalışması bu alandaki düzenlemelerin toplumsal taleplere karşılık gelmesini destekleyebilir. Bu alt komisyon öncelikli olarak cezasızlık politikalarıyla korunan devlet şiddetinin araştırılması için bir hakikat

[TBMM-Komisyonuna-Sunulan-Rapor-.pdf](#).

59 Numan Kurtulmuş, 6. Toplantı, s. 9.

60 Ayrıca bkz. İHD, Meclis Başkanlığı'na, Barış Anneleri'nden ve Ana Dili Kürtçe Olan Tüm Yurttaşlardan Özür Dilemeye Çağırıyoruz, 21.08.2025, <https://www.ihd.org.tr/meclis-baskanligini-baris-annelerinden-ve-ana-dili-kurtce-olan-tum-yurttaslardan-ozur-dilemeye-cagiriyoruz/>.

61 DEM Parti adına Gülistan Kılıç Koçyiğit de süreye ilişkin bu kaygıyı dile getirdi (3. Toplantı, s. 22-23). Komisyona bugüne kadar gelen listelerde toplam 400'ün üzerinde kurum ve kişi olduğu ifade edildi (Numan Kurtulmuş, 6. Toplantı, s. 30).

komisyonu yasa teklifi üzerine çalışabilir. Daha önce hem sivil toplum hem siyasi partiler tarafından hazırlanan hakikat komisyonu yasa teklifleri var;⁶² bunlar sürece uyarlanabilir. Geciktirmeden ve çatışmadan etkilenenlerin katılımıyla kanunla kurulan bir hakikat komisyonu, hakikat taleplerinin dikkate alındığını göstererek sürece dair güveni artıracaktır. Ayrıca geçmişle yüzleşmeye dair taleplerin Komisyonun üzerinde doğurduğu iş yükünü hafifletir.

Irak'ta IŞİD ihlallerine yönelik onarım için kanun taslağının ilk metni, hayatta kalanlar ve sivil toplumun katkıları alınmadan, tepeden inme bir şekilde hazırlanmıştı.⁶³ Sivil toplum, bu taslağın yarattığı ivmeyi değerlendirmek için Irak ve Kürdistan Bölgesel Yönetiminin çeşitliliğini yansıtan 25 örgüt olarak bir araya geldi ve Adil Onarım için Koalisyon adında bir ağ kurdu. Ağın kurucu üyeleri arasında çatışmadan etkilenen halkların oluşturduğu örgütlere ek olarak insan hakları ve kadın örgütleri de bulunuyordu. Bu çok sesli bileşen yapısı çatışmadan etkilenenler ve hükümet nezdinde Koalisyonun itibarını artıran bir etkiye yol açtı.

Örgütler ağın kuruluşu kapsamında IŞİD suçlarına maruz kalanlar için onarımın temel taşlarına dair bir uzlaşmaya vardılar ve bunu bir belgeyle ortaya koydular. Ayrıca bu belgeye ve çatışmadan etkilenenlerin görüşlerine dayanarak alternatif bir onarım kanunu taslağı hazırladılar ve kanun yapıcılara taslağın daha kapsayıcı ve hayatta kalan merkezli olması için savunuculuk yaptılar. Pek çok

talepleri başarıya ulaştı ve Ezidî Hayatta Kalanlar Kanunu 2021'de yasalaştı. Bugün 34 üyeye ulaşan Koalisyon, Kanunun uygulanmasını izlemeye, raporlamaya ve savunuculuk yapmaya devam ediyor.⁶⁴

Bununla birlikte hem Komisyonun hem de sivil toplum aktörlerinin Komisyon çalışmalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini gündeme almaları önemli. Bu hem temsiliyet, hem de katkının içeriği açısından değerlendirilmeli. Temsiliyet bakımından 51 kişilik Komisyonun yalnızca 9 üyesinin kadın olması, sürecin başından beri barış masasında olma iradesini güçlü bir şekilde ortaya koyan kadın hareketlerinin eşitlik talebinin karşılanmadığı anlamına geliyor. Bu eksikliğe az da olsa yanıt olabilmek için Komisyon toplantılarında kadın ve LGBTİ+ örgütlerinden temsilcilerin de söz söylemesi gerekiyor. Yukarıda bahsedildiği gibi, demokratikleşme fırsatının iyi örnekler ortaya koyarak değerlendirilmesi için sivil toplumun sürece katkı yaparken Komisyondaki eşitsizliği yeniden üreten değil, dönüştüren bir tutum alması gerekir. 19 ve 20 Ağustos 2025 tarihli toplantılarda dinlenen toplam 9 STK'dan (yani dernek ve vakıf) 15 temsilcinin yalnızca 2'si kadın iken,⁶⁵ toplumsal hareketler ve diğer gruplar annelerin oluşturduğu örgütlenmeler olduğundan katılan 9 kişiden 8'i kadındı. 27 Ağustos'ta dinlenen 11 baro temsilcisinin ise tamamı erkekti. Komisyon toplantısında kadınların eşitsiz katılımı da üyeler tarafından dile getirildi.⁶⁶ Katılan STK'lardan sadece İHD sunumunda kadınlara ve LGBTİ+'lara yer verdi, barolardan Diyarbakır Barosu kadınlardan söz etti.⁶⁷ Sivas Barosu

62 BDP'den "Hakikat Komisyonu" Teklifi, T24, 18.02.2011, <https://t24.com.tr/haber/bdpden-hakikat-komisyonu-teklifi-tbmm-aa,128384>; İHD, Hakikat Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Teklifi, 24.11.2011, <https://www.ihd.org.tr/ba20111125a/>; HDP'den Hakikat ve Yüzleşme Komisyonu Teklifi, Bianet, 14.01.2015, <https://bianet.org/haber/hdp-den-hakikat-ve-yuzlesme-komisyonu-teklifi-161522>.

63 Güley Bor, Mobilizing for Gender-Sensitive Reparations: Iraq's Yazidi Survivors Law and Civil Society, Off University: Gendered Aspects of Peace and War in Turkey, 07.11.2022, <https://off.pubpub.org/pub/att0u76g/release/2>.

64 Coalition for Just Reparations (C4JR), <https://c4jr.org/>.

65 İHD Merkez Yürütme Kurulu üyesi Vetha Aydın Yüksel ve Türkiye Şehit Yakınları ve Gaziler Dayanışma Vakfı Başkanı Bilge Gürs.

66 Murat Emir (CHP), 6. Toplantı, s. 16; Gökçe Gökçen (CHP), 6. Toplantı, s. 24.

67 Vetha Aydın Yüksel (İHD), 4. Toplantı, s. 14 ("Bu coğrafyanın da bu coğrafyada yaşayan tüm halkların, kadınların, çocukların LGBT+'ların, doğanın, bütün canlıların eşit, özgür bir şekilde bir yaşam sürdürmesi gerektiğini ve bu hakka sahip olduğunu savunuyoruz."); Abdulkadir Güleç (Diyarbakır Barosu), 6. Toplantı, s. 6 ("Kadınların can güvenliğinin tesisi amacıyla geliştirilen KADES uygulamasına Kürtçe dilinin eklenmesi Diyarbakır Baromuzca açılan dava sonucu gerçekleşmiştir.") ve s. 7 ("Kadın özgürlüğünü esas alan, çocukları ve kadınları şiddete karşı gerçek manada koruyacak yasal önlemler yaşama geçirilmelidir."). Ayrıca bkz. Besna Tosun (Cumartesi Anneleri), 4. Toplantı, s. 6 ("Barış süreci toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde yürütülmelidir. Şiddete maruz kalanlar, kadınlar, sivil toplum, yerel inisiyatifler, bu sürecin aktif öznesi hâline getirilmelidir.").

temsilcisi ise bu sürecin barış süreci olarak adlandırılmasını “kışkırtıcı, bölücü, nifak ekici” olarak tanımladığı konuşmasında kadınları hak sahibi olarak değil, yalnızca mağdur olarak göstererek araçsallaştırdı.⁶⁸ Kadınların ve LGBTİ+’ların gündemlerinin Komisyon çalışmalarıyla bağının kurulması, barış sürecinin çeşitli aşamalarına dair toplumsal cinsiyetin etkisinin göz önüne alınması ve eşitlikçi düzenlemelerin yapılması için Toplumsal Cinsiyet Alt Komisyonu kurulması, başka bağlamlarda da gördüğümüz eşitlikçi bir tedbir. Komisyon bu konuda kendi tedbirlerini almalı. Bunun yanısıra sivil toplum temsilcileri de kadınların ve LGBTİ+’ların barış sürecindeki özneliğini vurgulayacak çalışmalar yapmalı.

Kolombiya’da müzakereler devam ederken kadın ve LGBTİ+ sivil toplum örgütlerinin baskısı ve taleplerini bir araya getirmesi sonucunda, 2014’te hükümet ve FARC, müzakere görüşmelerinin bir parçası olarak Toplumsal Cinsiyet Alt Komisyonu kurulmasına karar verdi.⁶⁹ Alt Komisyon, barış sürecindeki tüm belgeleri gözden geçirerek toplumsal cinsiyete duyarlı bir dil ve hükümler içermelerini sağlamakla görevlendirildi. Bu komisyonda her iki heyetten kadın temsilciler ve az sayıda uluslararası üye yer aldı. Alt Komisyon, dört ay boyunca toplumsal cinsiyet alanında çalışan sivil toplum örgütlerinden 18 kişinin oluşturduğu üç heyeti davet ederek onların barış görüşmelerine ve anlaşmaya dair görüşlerini aldı. Sivil toplumun barış sürecine katılımının da etkisiyle Kolombiya hükümeti ve FARC arasındaki barış anlaşması, çatışmanın toplumsal cinsiyet boyutunu güçlü bir şekilde tanıdı ve kurulan geçiş dönemi adaleti mekanizmalarında toplumsal cinsiyete duyarlı önlemlere yer verildi.

68 Fatih Sevim (Sivas Barosu), 6. Toplantı, s. 12 (Bir paragraflık ve yalnızca PKK’ye atfettiği ihlalleri saydığı listede “kör karanlıkta kurşuna dizilen hamile kadınlardan” bahsetti).

69 Kristian Herbolzheimer (2016) Innovations in the Colombian peace process, Norwegian Peacebuilding Resource Centre, https://rc-services-assets.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/NOREF_CR_Report_Colombia%20Innovations_final.pdf; DEMOS, Barış ve Toplumsal Cinsiyet: Kolombiya Barış Süreci, 2018, <https://demos.org.tr/toplumsal-cinsiyet-ve-baris-kolombiya-baris-sureci/>.

IV. Sonuç ve Öneriler

A. Sonuç

TBMM’de kurulan Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu, barışa yönelik siyasi iradenin demokratik mekanizmalarla sağlamlaştırılması yönünde önemli bir adım. Meclis’te temsil edilen tüm siyasi partilerin üye verebildiği ve diyalog esaslı bir Komisyon olması, sivil toplumun katılımına dair resmi yolların da iç kurallarında açıkça belirtilmesi sivil toplum için fırsatlar barındırıyor. Öte yandan kısa görev süresine rağmen Komisyon çalışmalarının kapsamı ve yöntemlerine dair yol haritasının hala belirlenmemiş (veya açıklanmamış) olması, Komisyona duyulan güveni zedeleyip çalışmaların ilerlemesini zorlaştırdığı gibi sivil toplum katılımını da sınırılıyor.

Sivil toplumun Komisyon çalışmalarına katılımı çatışmanın ve ihlallerin boyutunun tam olarak anlaşılabilmesi ve silahsızlanma, geçmişle yüzleşme ve demokratikleşme üzerine politikaların geliştirilebilmesi için elzem. Komisyon, Çalışma Usul ve Esaslarında belirtilen amaçlarına ulaşmak için sivil toplumun birikiminden faydalanmalı, özellikle de şimdiye kadar “tepeden inme” olması nedeniyle yoğun olarak eleştirilen bir yapı olarak. Komisyonun tanınırlığı ve çalışmalarına güven duyulması için şeffaflığa ihtiyaç var; sivil toplum da bu misyona destek olabilir. Sivil toplumun Komisyon çalışmalarına katılımı şimdiye kadarki görünümüne -bütün Komisyonun dinlediği konuşmalar- sahip olmak zorunda değil. Dinleme tek başına katılım anlamına gelmiyor. Yazılı ve sözlü görüş ve katkıların iletebileceği ve tartışılabileceği mekanizmalar olmalı; alt komisyonlar elverişli bir model gibi gözüküyor.

Katılımın eşitsizlikleri yeniden üreten

değil, dönüştüren bir yönü de olmalı; bu sayede Komisyon sadece ürettiği çıktılarla değil, çalışmalarına uyguladığı usul ve politikalarla da demokratikleşme için iyi bir örnek ortaya koymuş olur. Başta Kürtçe’ye yönelik engellerden vazgeçilmesi ve Komisyonun çok dilli faaliyet göstereceğine dair karar alması gerekiyor. Sivil toplum katılımı yalnızca hükümete yakın olan kurumların değil, bağımsız ve eleştirel örgütlerin de katılımını ve bunun için başta ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü haklarının korunmasını içermeli. Ayrıca kadınların ve LGBTİ+’ların gündemlerinin etkili temsili için Toplumsal Cinsiyet Alt Komisyonu, sivil toplumun anlamlı katılımını sağlamak üzere tüm komisyon çalışmalarını kesen bir Sivil Toplum Alt Komisyonu oluşturulması demokratikleşmeye dair endişelere kısmen değinen adımlar olur. Hakikat, onarım, adalet gibi taleplerin yasa teklifi tasarılarına dönüştürüleceği bir Geçmişle Yüzleşme Alt Komisyonu da başta çatışmadan etkilenenlerin gözünde Komisyonun değerini artıracaktır. Tüm bunlar Komisyonun Çalışma Usul ve Esasları dahilinde yetkili olduğu kararlar olsa da elbette siyasi irade belirleyici olacak. Sivil toplumun Komisyona ve Komisyon üyesi siyasi partilere yönelik savunuculuğu bu nedenle kritik.

Ancak barış süreci TBMM’den ve Komisyon’dan ibaret olmadığı gibi sivil toplumun rolü de bunun ötesinde. Önümüzde siyasi iradeyi etkilemek kadar, hatta belki ondan da önemli olan barışı toplumsallaştırma hedefi duruyor. Bunun için son 10 yıldır artan baskılarla giderek sıkıştırıldığımız mahallelerimiz kadar temas edebileceğimiz diğerlerine de ulaşmayı denememiz, neden savaş değil barış istediğimizi anlatmamız gerekiyor. Demokratikleşmeye dair pencerenin aralanmasından açılmasına giden süreçte toplumsal talep belirleyici olacak. Bu toplumsal talebi güçlendirmek için neyi nasıl yapmamız gerektiği üzerine düşünmeliyiz. Son 10 yılda bağımsız sivil toplum olarak çalışmalarımızda otoriterliğe karşı sıklıkla anlık geliştirdiğimiz tepkiler ağırlıklı oldu. Çözüm Sürecinden aldığımız

dersleri yeniden düşünürken bu sürecin farklılıklarını da hesaba katmak, alıştığımız yöntemler ve doğuracaklarına inandığımız etkiye dair bazı kabullerimizi sorgulamak, yeni dönemin gerekliliklerine uygun ve stratejik hareket etmemizi sağlayabilir. Esaslı bir değişim yaratmamızın önündeki engellerin pek çoğu duruyor, ancak bugünün kendine özgü dinamikleri de görmezden gelinemez. Sivil toplum olarak barışı toplumsallaştırmaya dair yapacağımız çalışmalar demokratikleşme taleplerine ivme kazandırmaya katkı sağlamayı da hedeflemeli.

Barışı toplumsallaştırmak elbette Komisyonu toplumsallaştırmak anlamına gelmiyor. Çok küçük bir kısmını anladığımız bir sürecin koşulsuz savunuculuğunu yapmamız beklenemez. Öte yandan her barış mekanizması gibi eksikleri olsa da Türkiye'nin demokratikleşmesinin önündeki en büyük engeli -Kürt sorununu- silahlı çatışmadan demokratik siyasete taşıma misyonu taşıyan bir yapı olarak bu Komisyonu görmezden gelmek sivil toplumun barışı toplumsallaştırma hedefiyle uyuşmuyor. Komisyonun çalışmalarını takip etmek, çalışma alanlarımızdan doğru izlemek ve değerlendirmek, katılımcılık ve şeffaflığı teşvik etmek, komisyon çalışmalarını iyileştirecek politika önerileri hazırlamak ve bunları karar alıcılara iletmek gibi sorumluluklarımız var. Toplumu Komisyon çalışmalarına dair bilgilendirirken bir yandan bunları geliştirmeye dair önerileri ortaya koymak, Komisyonu sorgusuz sualsiz kabul etmediğimizi, sivil toplum olarak çalışmalarını denetlediğimizi hem Komisyona hem de topluma gösterir.

Bu rapor, Ekim 2024'ten beri gündemde olan yeni barış sürecine sivil toplum katılımı üzerine olan çalışmalara Komisyona odaklanarak katkı sunuyor. Halihazırda erişebildiğimiz bilgilerin kısıtlılığı ve raporu yazarken Komisyon toplantılarının yeni yayınlanan tutanaklarını da takip etmemiz nedeniyle bu raporu, sürecin ilk aşamalarına dair tespit ve analizler ile faydalı olacağını umduğumuz önerilerden oluşan bir ön çalışma olarak değerlendiriyoruz.

Önümüzdeki dönemde sivil toplumdan başka örgütlerin bu çalışmayı öneri ve eleştirilerle daha ileriye taşımalarını ve bu çabaların bizi sivil toplum katılımına ve etkisine dair daha derinlikli tartışmalara götürmesini temenni ediyoruz.

B. Öneriler

Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonuna;

1. Barış sürecinde ele alınması gereken konuları ayrıntılarıyla tartışabilecek yetki ve görev süresine sahip, mağdurların ve sivil toplumun sürece katılımını sağlayacak yasal zemini olan bir mekanizma kurulmasını veya kendi çalışmalarını yasal zemine taşımayı ve görev süresini uzatmayı önermesi;

2. Amaçlarını ve bu doğrultuda önüne alacağı gündemleri, çalışma yöntemlerine dair detayları ve sivil toplum katılımının amaçlarını ve yöntemlerini netleştirmesi ve bunları şeffaflıkla açıklaması;

3. Sivil toplum katılımının etkili ve anlamlı olması için tedbirler alması:

- a. Sivil toplum katılımını elverişli hale getiren, sivil alana yönelik baskının sona ermesi ve başta ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü haklarının korunması için önerilerde bulunması;
- b. Komisyonun tüm çalışmalarına sivil toplum katılımı anlayışını katabilecek bir Sivil Toplum Alt Komisyonu kurması; özellikle yasa teklifi tasarıları çalışmalarında sivil toplumun somut katkılarını alabileceği mekanizmalar oluşturması;
- c. Sivil toplumdan hangi temsilcilerin nasıl ve ne için katıldığına dair şeffaflığın sağlanması;

4. Barış ve geçmişle yüzleşmede süreçlerin de sonuçlar kadar önemli olabileceğini akılda tutarak, süreci demokratikleşmeye dair iyi örnekler oluşturacak adımlar atması; sürecin eşitsizlikleri yeniden üreten değil, dönüştüren bir yaklaşıma sahip olması için tedbirler alması;

a. Komisyonda Kürtçe diline dair yasaklara

son vermesi ve çok dilli çalışma usulünü kabul etmesi;

b. Komisyonun toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren yapısı dikkate alındığında, kadınların ve LGBTİ+'ların temsiliyeti için adım atması; bu doğrultuda toplumsal cinsiyete dair gündemlere ve taleplere odaklanacak bir Toplumsal Cinsiyet Alt Komisyonu kurması;

5. Silahsızlanmaya ek olarak çatışmanın altında yatan yapısal eşitsizliklere dair geçmişle yüzleşme ve demokratikleşme ekseninde çalışmalar yapması; bu başlıklarda bütüncül, dengeli ve eş zamanlı adımlar atması;

6. Hakikat, adalet, onarım ve hafızaya dair yasal düzenlemelerin tartışılacağı bir Geçmişle Yüzleşme Alt Komisyonu ve bu alt komisyonun birlikte çalışacağı, çatışmadan etkilenenler ve sivil toplumdan temsilcilerin de bulunduğu bir Danışma Kurulu kurması.

Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunda üyesi bulunan siyasi partilere;

1. Sivil toplumun Komisyona katılımı için parti bünyelerinde bu sürece özgü sivil toplum koordinasyon birimleri kurması; özellikle Komisyonun iş yükü ve takvimi nedeniyle sivil toplum katkısına yeterli vakit ayırmadığı durumlarda bu eksikliği kapatabilecek ilişki ağlarına ve ayrılmış kaynağa sahip olması;
2. Komisyonda sivil toplum katılımının tek seferlik değil, düzenli ve anlamlı olması için çalışmaya dair karar alması ve bu konuda partiler arası konsensüs sağlanması için çaba göstermesi.

Sivil topluma;

1. Çatışmadan barışa geçiş süreçlerinin toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerini sorgulama ve dönüştürme imkânı sunduğunu akılda tutarak, Komisyon'la gerçekleştireceği sözlü ya da yazılı her temasta toplumsal cinsiyet eşitliğini esas alması; hem temsiliyet hem de katkının içeriği itibarıyla kadınların ve LGBTİ+'ların

sözü, emeği ve taleplerine alan açması;

2. Çatışmadan etkilenenlerin geçmişle yüzleşme talepleri ışığında, cezasızlığın sona erdirilmesi, zamanaşımı gerekçesiyle kapatılan insan hakları ihlalleri dosyalarının yeniden açılması, çatışmanın mağdurları ve hayatta kalanlardan özür dilenmesi, zorla kaybedilenlerin akıbetinin ortaya çıkarılması ve hatırlama-hafıza pratiklerinin hayata geçirilmesi gibi geçiş dönemi adaletine ilişkin hedeflere nasıl ulaşılabileceğine dair bir yol haritası çıkarması. Bu süreçlerin Komisyonun şimdilik Aralık 2025'e kadar öngörülen çalışma süresini aşacağı, diğer örneklerde olduğu gibi yıllara yayılabileceği ışığında, hem Komisyonun bu konuyu ana gündem maddesi haline getirmesini ısrarla talep etmesi hem de Komisyonun ötesinde geçmişle yüzleşmeye dair kendi çalışmalarını sürdürmesi;

3. Komisyona katkı sunmak, barış sürecini izlemek, silahsızlanmayı takip etmek, hakikat ve adalet taleplerinin takipçisi olmak gibi farklı ve belirli amaçlar etrafında iletişim, koordinasyon ve işbirliği sağlayacak mekanizmalar oluşturması. Bunun için, yıllardır ortak mücadele yürüten insan hakları ve barış örgütleri, süreçten taleplerini ortaklaştırarak belli başlıklar etrafında örgütlenebilir ve Komisyonun bu konularda yasa değişikliğine yönelik adım atmasını talep edebilir. Kurumların kendi özgün çalışma alanlarındaki taleplerinin yanı sıra üzerinde geniş konsensüs olan birkaç temel maddenin belirlenmesi ve bunların bir sivil toplum koalisyonu olarak sunulması, sivil toplumun gücünü ve potansiyelini daha etkili kullanabilmesini sağlayacaktır;

4. Sivil toplumun on yıllardır barış, adalet, hakikat için verdiği mücadelenin zenginliğini düşünerek önceki deneyimlerden faydalanması; bunlardan konjonktürün kendine özgü dinamikleri de göz önüne alarak dersler çıkarması.